

Utószó

Krúdy Gyula (1878-1933) megírta talán az egész korabeli Magyarországot. Írásaiban mégis a többenél jóval gyakrabban idéz föl három helyszínt: szülőföldjét, a Nyírséget; a Szepességet, ahol diákként három évet töltött; és Budapestet, ahol 1896-tól haláláig lakott. Kötetünk azt író szepességi elbeszéléseiből ad válogatást.

Krúdyt a korban gyakori szokás szerint szülei a Felföldre küldték „német szóra”. Itt, egy Podolin nevű városkában járta 1888 és 1891 között a nyolc osztályos gimnázium második, harmadik és negyedik évét (az elsőt Szatmárban, az utolsó négyet Nyíregyházán). Bár németül sosem tanult meg igazán, élete végéig szívesen emlékezett a Szepességben eltöltött időre. A Felvidék – a mai Szlovákia – új világot tárt fel a regényes képzeletű alföldi fiú előtt égbe szökő hegyeivel, ódon városaival, a magyar hagyományokat is hűen őrző, de – sok helyütt – zömében német nyelvű polgárságával. Későbbi felvidéki novelláinak többsége diákéveinek színhelyén; a Szepességben játszódik.

Az egykori Szepesség – vagyis Szepes vármegye – a történelmi Magyarország határán (a „gránicon”) feküdt. A határfolyón, a Dunajecen túl már Lengyelország kezdődött. A magyar honfoglalás idején valószínűleg néptelen területet az Árpádházi királyok a XII. századtól százokkal telepítették be. (A szepességi százszokat nevezték cipszereknek.) Az évszázadok során az új lakók szorgalma, a kézműipar – például a Krúdy által is gyakran emlegetett posztóipar – felvirágzása, majd a Lengyelországba vezető kereskedelmi utak létrejötte jómódú és öntudatos városok kialakulását eredményezte. A Szepesség számára döntő jelentőségű esemény történt Zsigmond király uralma alatt. A magyar király, későbbi német-római császár háborúi költségét nem bírta máshogy előteremteni, ezért 1412-ben elzalogosított

is alapvető e sajátos látásmód kialakításában. Mindenekelőtt Mikszáth Kálmán hatására kell felhívni a figyelmet, aki a felvidéki témák feldolgozójaként is Krúdy egyik elődjének tekinthető. Ennek a látásmódnak az eredménye az „értékek átértékelése” is, a társadalmilag elismert erények mellett és olykor helyett fokozottan hangsúlyozódnak a személyes lét tapasztalatai, előtérbe kerülnek korábban jelentéktelennek tartott, gyakran nem általánosítható jelenségek. Ahogy Krúdy nagy tisztelője; Márai Sándor megfogalmazta: „Tudta, hogy a táj és évszak, felhők és ételek, becsvágy és hiúság, kétségbeesés és bosszú éppen úgy megszabják az emberi kapcsolatok minőségét és hőfokát, mint a szeretet, a kíváncsiság vagy a hála.”

Krúdy műveiben a Szepesség az emlékek, a tünődések fátylán át jelenik meg. Jellemző, hogy sokszor meditáló sorok vezetnek be, juttatják mintegy az író eszébe a történetet. Ezáltal a valós – történelmi vagy gyerekkori – események is a legendák bizonytalanságában és titokzatosságában tűnnek elénk. Az életbölcesség kifejeződése példázatszerűvé teszi a valóságot, másrészt a valóság állandóan kétségbe vonja a bölcsességeket.

Az író érzékelteti a kis szász városkák rendje mögött megbúvó kaotikus erőket is. (A bölcsességnek lenne a feladata, hogy az ellentétes erők uralta, állandóan változó körülmények között megtalálja azokat az élettechnikákat, amelyek a személyes vágyakat legjobban össze tudják hangolni a külső lehetőségekkel.) Minden történetben örök, feloldhatatlannak tűnő ellentétek küzdelmét érezzük: az élet folytonosságát fenntartó, javakat termelő, de sok lemondással járó kispolgári lét talán szükségszerűen hívja ki a vágykiélés, a szenvedély féktelenségét, a pusztítást – és viszont. Az egyik oldalt elsősorban a polgárok, a cipszerek, a kisvárosok, a tanulás világa képviseli, a másikat a középkor, a zsoldosok, a szerelem, a (sokszor lengyelországi) mulatozások, a félelmetes hegyek, a lovagvárak, az álmok és ábrándok idézik fel. Az ellentmondások többnyire nem választhatók szét határozottan, hanem együtt jelentkeznek: egy testvérpárban (Öreg házak), de még inkább egy személyben (például „Krisztus takácsában”, aki amellet, hogy idős, köztisztviselőben álló iparos,

titokban háremet tart egy elhagyott régi várban). A jelenségek ezáltal sokértelművé, titokzatossá válnak, ezért nehéz, sőt lehetetlen elkülöníteni az elbeszélésekben a hétköznapokban élesen különválasztott szférákat. Ezekben az elbeszélésekben is – mint már szó volt róla – összemosódik valóság és képzelet (Ábránd), valóság és álom (Ifjú évek), élet és halál (ezt jelzik a kísértetek például A Hartwigban vagy A lengyel asszonyban), hóhér és áldozat, szerelem és halál (A katona), az ifjabb nemzedékek élete is sokban az előzőeket ismétli (Rocambole ifjúsága, A podolini takácsné) – és a sort még hosszan folytathatnánk.

Mindez Krúdy más írásaira is jellemző, mégse lényegtelen a helyszín. Nemcsak a jellegzetes szepességi tájról, jellemekről, városokról mutatja ki Krúdy, hogy a történelem, a természet, a sors örök erői irányítják őket, hanem ezekről az erőkről is kiderül, hogy csak az adott táj, történelem és emberek egyediségében képesek megnyilvánulni, és így mindig mássá, ebben a formában sehol máshol fel nem találhatóvá válnak. „Az utcák között éppen olyan különbségek vannak, mint az emberek között” – írja Krúdy egy (pesti) novellájában, de a látásnak ez az árnyaltsága általában jellemző műveire. Elbeszélései a Szepesség sajátosságait is igen pontosan és sokoldalúan ragadják meg: a józan polgári hagyományok, szorgalom és bölcsesség világát, amely végül mindig úrrá tudott lenni a történelem és a személyiség „démonain”, így a maga biztonságából gyakran szépnek látta a kalandok, ábrándok vonzását is. „Ábrándos Felvidék” – ahogy Krúdy egyik hírlapi cikkében (Rab könyvek) írta.

Az ábrándok fogyatkozásával, a harmincas évek körül egyre ritkábban bukkannak föl az író műveiben a felvidéki, szepességi témák, ahogy az utazás kalandja is leszűkül az evés kalandjára a kései művek többségében. A szepességi elbeszélésekben azonban még benne van a – Krúdy által igen tágan értelmezett – középkor, a távoli táj és a távoli ifjúság ígéretes kalandossága.

Válogatásunk Krúdy szepességi témájú novelláinak körülbelül a felét tartalmazza. Igyekeztünk a legjobbkat bemutatni, ugyanakkor az írói világ és a téma sokszínűségét is felvillantá-

ni, és ezáltal hozzájárulni a köztudatban élő némileg egyoldalú – például a nosztalgikus elemeket hangsúlyozó – Krúdy-kép kiegészítéséhez. Az elbeszéléseket az író egy-egy hírlapi cikke – emlékezése – keretezi elő- és utóhangként (a „Lőcse, Késmárk, Igló, Podolin” forrása a Magyarország 1924. szeptember 5-i száma, kötetben most jelenik meg először). Közismert, hogy Krúdy több regénye szintén a Felvidéken játszódik, ilyenek A podolini kísértet, a Tizenhat város tizenhat leánya, A francia kastély és Az útitárs.

STURM LÁSZLÓ